

KS. JAN WAL

PROBLEMATYKA CHARYTATYWNA W POLSKIM POSOBOROWYM USTAWODAWSTWIE SYNODALNYM (DO ROKU 1980)

1. PRZEMIANY CHARYTATYWNE W KOŚCIELE ZWIĄZANE Z SOBOREM

Teologia katolicka okresu przedsoborowego, soborowego i posoborowego akcentuje bardzo mocno służebny charakter Kościoła. Kościół na wzór Boskiego Mistrza pragnie być daleki od jakiegokolwiek chęci panowania; chce natomiast służyć ludzkości i każdemu człowiekowi, stosując przy tym środki działania właściwe jego misji. Ów służebny charakter Kościoła przejawia się we wszystkich sferach jego aktywności. W Kościele służebny charakter ma zarówno sprawowanie władzy, jak i działanie charyzmatyczne. Służbą jest także głoszenie słowa Bożego i szafarstwo sakramentów świętych.

W szczególny jednak sposób służebny charakter Kościoła ujawnia się poprzez zaangażowanie na rzecz ludzi potrzebujących pomocy. W tej materii służba może przybierać różne formy, takie jak obrona praw ludzkich, niesienie pomocy w wypadkach zagrożeń egzystencji czy też podejmowanie działań zmierzających do integralnego rozwoju człowieka. Żeby zrozumieć, dlaczego właśnie współczesna teologia tak mocno akcentuje diakonię Kościoła, należy zwrócić uwagę na przemiany, jakie się dokonały w ostatnim czasie w życiu Kościoła.

Dowartościowanie laikatu

Proces dowartościowywania laikatu zaczął się już w latach pięćdziesiątych. W roku 1951 odbył się w Rzymie pierwszy Światowy Kongres Apostolstwa Świeckich. W związku z powyższym kongresem zaczął funkcjonować powołany w 1952 roku przez Piusa XII Stały Komitet Międzynarodowych Kongresów Apostolstwa Świeckich (COPECIAL)¹.

¹ Zob. *Bilan du monde*, [w:] *Encyclopédie Catholique du Monde Chrétien*, t. 1, Tournai 1964, s. 340 n.

Problem apostołstwa świeckich został następnie podjęty przez Sobór Watykański II i rozpracowany szczegółowo w Dekrecie o Apostołstwie Świeckich „*Apostolicam actuositatem*” promulgowanym przez Pawła VI 18 XI 1965 roku. W dekrete tym wyciągnięto wnioski z nauki św. Pawła o Kościele jako Mistycznym Ciele Chrystusa. Sobór podkreślił za Piusem XII, że dotychczasowe wyróżnianie w Kościele elementu aktywnego — władzy hierarchicznej i czysto biernego — świeckich wiernych może doprowadzić w dalszej konsekwencji do zapoznania rzeczywistej natury Kościoła i jego społecznego charakteru². Realizując uchwały Soboru Watykańskiego II, dnia 7 VII 1966 roku papież Paweł VI powołał specjalną komisję, której celem miało być wprowadzenie w życie ustaleń Dekretu o Apostołstwie Świeckich³. Dnia 6 I 1967 roku papież ustanowił „Radę Świeckich”⁴, zaś 10 XII 1976 roku wydał motu proprio „*Apostolatus peragendi*”, reorganizujące Radę Świeckich i nadające jej rangę „Papieskiej Rady Świeckich”⁵. Dowartościowanie laikatu przez Sobór miało wielkie znaczenie dla ożywienia służby Kościoła, zwłaszcza służby w najściślejszym rozumieniu tego słowa, tzn. posługi charytatywnej. Posługa charytatywna jest bowiem tym rodzajem apostołstwa, który stwarza szczególne możliwości działania dla katolików świeckich.

Powrót do źródeł

Sobór Watykański II, zgłębiając tożsamość Kościoła, musiał także zapytać, czy współczesna diakonia Kościoła utożsamia się z posługiwaniem Jezusa Chrystusa. Drogowskazem w tym względzie było najpierw nauczanie Zbawiciela, a zwłaszcza przypowieść o Miłosiernym Samarytaninie (Łk 10, 25—37)⁶. Uwzględniając nie tylko przedmiotowy, ale także egzystencjalny sens nauki Chrystusa, należy stwierdzić, że miłosierny Samarytanin stał się uosobieniem i symbolem człowieka, który w zetknięciu się z drugim ma na uwadze nie tyle własne dobro, co dobro drugiego człowieka. Samarytanin w zetknięciu się z ludzkim cierpieniem musiał postawić sobie dwa pytania. Pierwsze z nich dotyczyło dobra własnego: co się stanie, jeśli ja się zatrzymam przy cierpiącym człowieku? Z całą pewnością mogło to spowodować opóźnienie w podróży, być może także zro-

² A. Zuberbier, *Wprowadzenie do Dekretu o Apostołstwie świeckich*, [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, Dekrety, Deklaracje*, Poznań 1968, s. 370. Sobór nawiązał tutaj do przemówienia papieża Piusa XII wygłoszonego do uczestników II Światowego Kongresu Apostołstwa Świeckich w dniu 5 X 1957 (AAS 49, 1957, s. 925).

³ Paweł VI, „*Catholicam Christii Ecclesiam*”. AAS 59 (1967), s. 26.

⁴ Tamże, s. 25 nn.

⁵ Paweł VI, „*Apostolatus peragendi*”, AAS 68 (1976) s. 697.

⁶ A. Metznitzer, *Arbeitskreis 2: Zur theologischen Begründung der Diakonie*, [w:] *Diakonie der Gemeinde. Caritas in einer erneuerten Pastoral*. Österreichische Pastoraltagung 28—30 Dezember 1977, Wien—Freiburg—Basel 1978, s. 49.

dzić podejrzenie o napad. W każdym razie komplikowało to sytuację życiową Samarytanina. Drugie pytanie dotyczyło dobra człowieka cierpiącego: co się stanie, jeśli ja się przy nim nie zatrzymam? Sytuacja wskazywała na to, że może on umrzeć; jeśli jest ojcem rodziny, sieroci także dzieci itp. Ewangeliczny radykalizm zawarty w nauce Jezusa Chrystusa stawia przed Kościołem i jego posługą określone zadania. Kościół w swojej służbie na rzecz człowieka musi podjąć ryzyko narażania się, musi być gotów na trudności, a jeśli zachodzi potrzeba także na współcierpienie z ludźmi.

Drugim drogowskazem był dla Soboru przykład Jezusa Chrystusa, zwłaszcza Jego postawa w Wieczerniku, kiedy umywał nogi Apostołom (J 13, 1—11)⁷. W tej postawie przejawiał się styl życia Zbawiciela. Styl życia Kościoła musi być identyczny. Posługa miłosierdzia (diakonia) jest nie tylko jedną z trzech podstawowych, obok martyrii i liturgii, misji Kościoła, jest nie tylko jego funkcją, ale przede wszystkim stylem życia wspólnoty chrześcijańskiej⁸. Powyższy styl życia powinien przenikać każdy rodzaj aktywności Kościoła. Do istoty takiego stylu życia należy wysunięcie ludzi stojących niżej na plan pierwszy. Pierwotne chrześcijaństwo nazywano religią niewolników nie tylko z tej racji, że oni stanowili większość wspólnoty, ale przede wszystkim dlatego, że ze względu na swoją pozycję społeczną stanowili główny przedmiot zainteresowania i troski Kościoła. Współczesny Kościół musi także skoncentrować, podkreślić Sobór, swoją uwagę na człowieku przeżywającym jakikolwiek stopień degradacji.

Powrót do źródeł biblijnych i tradycji wczesnochrześcijańskiej sprawił, że Sobór kreśli wizję przyszłego Kościoła jako wspólnoty ubogich i maluczkich. Oznacza to nie tylko rezygnację z bogatych środków działania (sięganie po wpływy polityczne, przywiązywanie wielkiej wagi do gromadzenia dóbr materialnych), ale przede wszystkim wysunięcie na pierwszy plan we wspólnocie ludzi cierpiących i potrzebujących i ustawiczną troskę o ich autentyczne dobro.

Odnowa duszpasterstwa

W życiu Kościoła przejawiały się zawsze dwie tendencje. Pierwsza z nich dążyła do uadministracyjnienia pełnionych przez Kościół misji. Takie ukierunkowanie gwarantowało bowiem uporządkowanie działań Kościoła i zabezpieczenie go przed niebezpieczeństwami zagrażającymi ze strony świata. Druga tendencja starała się ujmować aktywność Koś-

⁷ Tamże, s. 49.

⁸ R. Schulte, *Christliche Diakonie — das menschenfreundliche und glaubwürdige Evangelium. Zur theologischen Grundlegung christlicher Diakonie*, tamże, s. 46.

ciola po linii pastoralnej, mając na uwadze przykład samego Chrystusa i sądząc, że taki właśnie rodzaj działalności pozwala skuteczniej realizować powierzoną Kościołowi troskę o człowieka. Sobór Watykański II nie zrezygnował z niezbędnego w życiu Kościoła elementu administracji, podkreślił jednak zdecydowanie potrzebę odrodzenia duszpasterstwa, jako właściwego dla Kościoła sposobu działania. Specyfiką działania duszpasterskiego jest chęć dotarcia do wszystkich ludzi bez wyjątku, czyli wyeliminowanie postawy getta, oraz permanentna, tzn. stała postawa służebna, motywowana miłością Boga do człowieka⁹. Na płaszczyźnie życia charytatywnego Kościoła powyższe dwie tendencje także znalazły swoje odzwierciedlenie. Pierwsza z nich przejawiała się dążnością do organizacyjno-administracyjnego prowadzenia dzieła miłosierdzia, co doprowadziło do wykształtowania się organizacji „Caritas”, działających na szczeblu parafialnym, diecezjalnym, krajowym i ogólnokościelnym (Caritas Catholica, Caritas Internationalis). Charakterystyczne w aktywności Caritasów jest to, że swoje działanie uważają za „katolicką pracę społeczną (Katholische soziale Arbeit)”, a nie za formę duszpasterstwa i apostołstwa¹⁰.

Druga tendencja miała ukierunkowanie pastoralne i znalazła swój wyraz w powstałych w Paryżu w r. 1833 z inicjatywy Fryderyka Ozanama Konferencjach (męskich i żeńskich) Św. Wincentego a Paulo¹¹ oraz w tworzących się od roku 1840 w Trierze, a później w całych Niemczech Konferencjach Św. Elżbiety¹². Związek tychże Konferencji z duszpasterstwem parafii był zawsze bardzo mocny. Sobór zalecając odnowę duszpasterstwa, w tym wypadku duszpasterstwa charytatywnego, miał świadomość historycznej ciągłości duszpasterskich działań charytatywnych Kościoła, pragnął jedynie te działania dowartościować i rozszerzyć na miarę potrzeb naszych czasów. Inna sprawa to fakt, że nurt duszpasterskiej pracy w ostatnim stuleciu wynikał z tendencji oddolnych inspirowanych przez laikat (Fryderyk Ozanam, Mathilde Otto). Zachodziła zatem potrzeba oficjalnego uznania tego nurtu i nadania mu obowiązującego powszechnie charakteru w Kościele, co też nastąpiło po Soborze poprzez powołanie do życia 15 VII 1971 r. Papieskiej Rady „Cor Unum”¹³.

Bez uświadomienia sobie powyższych zmian zachodzących w naszych czasach w życiu Kościoła Powszechnego trudno byłoby zrozumieć w

⁹ *Dia Caritas 1982. Nota Pastoral da Comissão Episcopal da Acção Social e Caritativa para o Dia Caritas de 1982*, „Caritas” (Revista de Acção Social de Igreja) 3 (1982) s. 14.

¹⁰ J. Scheu, *Wenn die Caritas streiken würde...* [w:] Caritas-Kalender 1982 [b.m.w.], s. 75.

¹¹ *Le Centenaire de Jeanne Jugan*, „Cahiers Ozanam” 1979 nr 66/67 s. 18.

¹² M. Schaeffler, *Geschichte der Caritas-Konferenzen. Begegnen und helfen*. „Zeitschrift für Helfer der Caritas” 1981 z. 3 s. 81. W Niemczech Konferencje Pań św. Wincentego a Paulo i Konferencje Pań św. Elżbiety określa się wspólną nazwą „Caritas-Konferenzen”.

¹³ Paweł VI „*Amoris officio*”, AAS 63 (1971) s. 672 nn.

pełni zarówno treści charytatywne zawarte w polskim posoborowym ustawodawstwie synodalnym, jak i wskazać na właściwe kierunki interpretacji wskazań i zaleceń tychże synodów.

2. CHARAKTERYSTYKA POLSKICH SYNODÓW POSOBOROWYCH

Pewne przesunięcia akcentów w życiu Kościołów lokalnych obserwujemy już w diecezjalnym ustawodawstwie przedsoborowym. Większy nacisk kładzie się w nich na sprawy duszpasterskie niż administracyjne. Szczegółowiej omawia się problem apostołstwa laikatu, wyodrębniając tę kwestię spośród innych zagadnień¹⁴. Najbardziej charakterystyczny jest jednak udział laikatu w pracach synodalnych. Kodeks Prawa Kanonicznego (C. 358) przewidywał, że w synodzie mogą brać udział tylko kapłani. Już jednak przed Soborem zaczęto włączać do prac komisji także ludzi świeckich. W synodzie diecezjalnym w Würzburgu (RFN), odbytym w dniach 11—14 X 1954 r., w pracach przygotowawczych pracowało na przykład 12 świeckich, w tym 2 kobiety¹⁵. Jak łatwo zauważyć, pewne zagadnienia dojrzewały w Kościołach lokalnych, by później znaleźć swój wyraz w pracach Soboru Watykańskiego II i jego uchwałach. Sobór Watykański II nie dokonuje zatem rewolucyjnych przemian w Kościele, ale jedynie dowartościowuje Kościoły lokalne i daje zielone światło uzasadnionym inicjatywom, jakie się w nich pojawiły. Jest on niewątpliwie ważnym etapem na drodze ewolucji Kościoła polegającej na coraz głębszym rozpoznaniu własnej tożsamości poprzez powrót do źródeł, czyli Objawienia i tradycji wczesnochrześcijańskiej, przy równoczesnym wychyleniu się ku przyszłości z zamiarem odczytania znaków czasu. Śledząc myśl charytatywną polskiego posoborowego ustawodawstwa synodalnego musimy pamiętać, że ma ona charakter właśnie ewolucyjny, a nie rewolucyjny.

Dane informacyjne

Mówiąc o polskich synodach posoborowych mamy na uwadze te synody, które już zakończyły swoją działalność publikując w takiej, czy innej formie uchwalone dokumenty. Synodów takich jest jak dotychczas sześć.

Pierwszy odbył się we Włocławku w dniach 6—9 XI 1967 roku¹⁶.

¹⁴ G. Langgärtner, *Die Würzburger Diözesansynoden von 1931 und 1954 als Spiegel des Aufbruchs der Kirche vor dem Zweiten Vatikanischen Konzil* [w:] *Ortskirche, Weltkirche. Festgabe für Julius Kardinal Döpfner*, Würzburg 1973, s. 258.

¹⁵ Tamże s. 259.

¹⁶ *Statuty Synodu Diecezjalnego odbytego we Włocławku w dniach 6—9 listopada 1967 r.* [w:] *Prawodawstwo Kościoła w Polsce 1961—1970*. t. 2 *Ustawodawstwo Diecezjalne* z. 4, Warszawa 1974 s. 195—270.

Drugi synod odbył się w Poznaniu w dniach 4 VI, 12 IX i 12 X 1968 r.^{16a} Trzeci obradował w Warszawie w r. 1973. Ten ostatni był trzecim z kolei Synodem Warszawskim. Sesje plenarne tegoż Synodu miały miejsce w dniach 10 V, 16 V, 7 VI, 27 IX, 10 X, 16 X, 30 X, 15 XI i 28 XII 1973 r. Dokumenty Synodu promulgował kard. Wyszyński dekretem z dnia 12 IX 1974 roku¹⁷.

Synod Diecezjalny Gdański obradował w dniach 25 IX, 26 X, 27 XI, i 20 X 1973 r. w Katedrze Oliwskiej. Uchwały jego zostały zatwierdzone dekretem z dnia 20 XII 1973 r. z terminem obowiązywalności od 20 III 1974 roku¹⁸.

Piąty z kolei synod przeprowadzono w Katowicach na przestrzeni lat 1972—1975. Był to I Synod Diecezji Katowickiej. W czasie trwania Synodu urządzono najpierw 17 Sesji Informacyjnych, czyli spotkań przedstawicieli Parafialnych Rad Duszpasterskich z członkami komisji roboczych Synodu. Ponadto w terminie od 14 XII 1974 r. do 15 XI 1975 odbyto 6 sesji plenarnych. Dnia 23 listopada 1975 r. wyszedł dekret promulgacyjnych uchwał synodalnych z wytyczoną datą ich obowiązywalności w diecezji od 25 VI 1976 roku¹⁹.

Ostatnim z synodów, które już zakończyły swoje obrady i ogłosiły dokumenty, był Synod Krakowski. Był to najdłuższy, z odbytych po Soborze synodów polskich. Przebiegał on na przestrzeni lat 1972—1979. Cechą charakterystyczną tegoż Synodu było zogniskowanie całej tematyki obrad wokół *tria munera*, tzn. funkcji prorocko-nauczycielskiej, kapłańskiej i królewsko-pasterskiej Jezusa Chrystusa²⁰. Uroczyste zakończenie obrad Synodu nastąpiło w obecności Ojca Świętego, w czasie jego pielgrzymki do Polski dnia 8 VI 1979 r. w Katedrze na Wawelu. Cechą charakterystyczną Synodu Krakowskiego było tworzenie Synodalnych Zespołów Studyjnych. Ich rolę w swoim przemówieniu na zakończenie Synodu tak określił papież Jan Paweł II: „Można powiedzieć, że do wypracowania uchwał i dokumentów szliśmy drogą dłuższą, ale też i drogą pełniejszą. Droga ta prowadziła przede wszystkim przez działalność setek Synodalnych Zespołów Studyjnych, w których dochodziła do głosu rozległa społeczność Kościoła Krakowskiego. Zespoły te, jak dobrze wiadomo, skupiły w znacznej mierze świeckich katolików, którzy znaleźli w

^{16a} *Statuty Archidiecezjalnego Synodu Poznańskiego 1968*, Poznań 1972.

¹⁷ *Trzeci Synod Archidiecezji Warszawskiej 1974*, Warszawa 1975.

¹⁸ *Statuty II Synodu Gdańskiego*, Gdańsk—Oliwa 1976.

¹⁹ *Wiara, modlitwa i życie w Kościele Katowickim. Uchwały I Synodu Diecezji Katowickiej*, Katowice—Rzym 1976.

²⁰ *Synod Krakowski 1972—1979*, Kraków 1979 (tekst nieoficjalny).

W dalszej części artykułu posługuję się następującymi skrótami stosowanymi zamiast pełnego tytułu zbioru dokumentów synodalnych: S. Wł. — Synod Włocławski, S. Poz. — Synod Poznański, S. War. — Synod Warszawski, S. Gd. — Synod Gdański, S. Kat. — Synod Katowicki, S. Krak. — Synod Krakowski.

nich z jednej strony możliwość wczytania się w naukę Soboru, a z drugiej strony możliwość wypowiedzania na kanwie tej nauki swoich doświadczeń, także swoich propozycji, w których wyraziła się ich miłość do Kościoła i poczucie odpowiedzialności za cały kształt jego życia w Archidiecezji Krakowskiej”²¹. Obok Synodalnych Zespołów Studyjnych istotny wpływ na przebieg obrad Synodu miały komisje ekspertów, powołane od samego początku działalności Synodu²².

Już na pierwszy rzut oka przy analizie powyższych synodów zwraca uwagę rozszerzenie okresu ich trwania. Drugim istotnym elementem tychże synodów jest stopniowa zmiana charakteru ich uchwał: obok rozporządzeń, zarządzeń, postanowień i dyrektyw, coraz częściej synody stosują zalecenia, apele, zachęty, wytyczanie kierunków działania, postulaty, określenia zadań, wskazania. Ta zmiana nomenklatury i równocześnie mocy wiążącej uchwał synodalnych jest wyraźnym przejawem postępującego upastoralniania synodów. Wreszcie trzecim charakterystycznym dla omawianych synodów zjawiskiem jest stopniowy wzrost udziału katolików świeckich w obradach synodów. Dążenie do rozszerzenia uczestnictwa w synodzie laikatu jest szczególnie widoczne w Synodzie Katowickim, który organizował sesje informacyjne z udziałem członków Parafialnych Rad Duszpasterskich, i w Synodzie Krakowskim, powołującym Synodalne Zespoły Studyjne. Szczególnego uwzględnienia wymaga także sprawa doboru tematyki synodalnej, która coraz pełniej odzwierciedla służebny charakter Kościołów lokalnych, ale do zagadnienia tego nawijemy w dalszej części artykułu.

Ukierunkowanie treściowe

Uważna analiza uchwał synodów diecezjalnych odbytych w Polsce po Soborze Watykańskim II wskazuje, że temat podstawowy ich dociekań i refleksji stanowią *tria munera*. Sprawy administracyjne, jeśli są nawet poruszane w obradach synodalnych, schodzą na plan dalszy. Co jest godne podkreślenia, to właśnie dowartościowanie problematyki charytatywnej. W obradach i uchwałach synodalnych zajmuje ona sporo miejsca. Być może wpłynął na taki stan rzeczy rosnący udział laikatu w obradach synodalnych, który dostrzegał na tym polu szczególne możliwości apostolskiego uaktywnienia się. Wydaje się jednak, że w przeważającej mierze zadecydowała o tym pogłębiona poprzez synody refleksja teologiczna, wskazująca wyraźnie służebny charakter Kościoła w stosunku do świata i całej ludzkości. Drugim wyraźnym rysem synodów jest dążność do od-

²¹ Jan Paweł II, *Droga dłuższa lecz pełniejsza. Zakończenie Synodu Archidiecezjalnego*, 8 czerwca 1979 r. [w:] *Jan Paweł II na ziemi polskiej*. Rzym 1979, s. 218.

²² Tamże s. 218.

nowy Kościołów lokalnych w duchu Vaticanum II. Arcybiskup poznański Antoni Baraniak, w dekrecie zwołującym Archidiecezjalny Synod Poznański w r. 1968 cytuje skierowane do niego w związku z Synodem pismo papieża Pawła VI, które w ogólnych zarysach wytycza drogę synodu. Papież stwierdza, że „obecnie — po zakończeniu prac Soboru Watykańskiego II — zachodzi konieczność wprowadzenia jego zbawiennych nakazów w życie”²³. W słowie wstępnym napisanym do uchwał Synodu Warszawskiego kard. Wyszyński powołuje się na motu proprio *Ecclesiae Sanctae* Pawła VI z dnia 6 VIII 1966 r. zachęcające biskupów do troski o cały Kościół powszechny, w szczególności zaś o powierzone im pracy Kościoły lokalne. „Idąc po linii tych zachęt, powołaliśmy do współpracy III Synod Archidiecezjalny Warszawski i zleciliśmy mu przystosowanie naszego życia diecezjalnego do uchwał i wskazań Soboru Watykańskiego II, aby doprowadzić do odnowy świętego Kościoła Archidiecezji Warszawskiej”²⁴. Biskup Gdański Lech Kaczmarek, tak określił perspektywę zwołanego Synodu Gdańskiego: „Posiadając aspekt wybitnie duszpasterski, Synod obecny stawia sobie za zadanie unowocześnienie duszpasterstwa pod kątem widzenia Soboru Watykańskiego II”²⁵. Biskup Herbert Bednorz z kolei przypomina, że inspiracja I Synodu Diecezji Katowickiej wyrasta zgodnie z duchem Soboru Watykańskiego II z troski o Kościół lokalny, o jego teraźniejszość i przyszłość oraz z poczucia odpowiedzialności doczesnej i wiecznej za człowieka²⁶. Synod Krakowski zauważa, że w obecnej dobie, poza ciągłą czujnością, troską i gorliwością apostołską dla owocnego pełnienia posłannictwa Kościoła niezbędne są wspólne przemyślenia. Przyjmuje on za przedmiot swej refleksji pouczenia Soboru Watykańskiego, posoborowe wskazania Stolicy Apostolskiej, Synodu Biskupów i Krajowej Konferencji Episkopatu²⁷.

Nurt soborowy w pracach wszystkich wymienionych Synodów Diecezjalnych w Polsce jest bardzo czytelny. Głównym zadaniem tychże synodów jest dokonanie, podobnie jak to uczynił Sobór w skali całego Kościoła, dostosowanej odnowy (*accomodata renovatio*) Kościołów lokalnych²⁸.

Wrażliwość na znaki czasu

W oparciu o dokumenty polskich synodów diecezjalnych odbytych po Soborze Watykańskim II, możemy zdobyć gruntowne rozpoznanie uwa-

²³ A. Baraniak, *Dekret zwołujący Archidiecezjalny Synod Poznański w r. 1968* [w:] S. Poz. s. XIII.

²⁴ S. Wyszyński, *Słowo wstępne* [w:] S. War. s. 4.

²⁵ L. Kaczmarek, *Słowo wstępne* [w:] S. Gd. s. 6.

²⁶ H. Bednorz, *Wstęp do uchwał synodalnych* [w:] S. Kat. s. VII.

²⁷ S. Krak. s. 20 (nr 10. wstęp).

²⁸ K. Wojtyła, *Wstęp* [w:] *Sobór Watykański II. Konstytucje, dekrety, deklaracje* (tekst polski), Poznań 1968, s. 14 nn.

runkowań, w jakich działa Kościół Polski. Wprawdzie nie we wszystkich synodach analiza rzeczywistości znalazła właściwe miejsce w dokumentach synodalnych, niemniej już sam sposób formułowania zaleceń synodalnych, czy też stawianie określonych problemów duszpasterskich, wskazują na fakt, że w ramach prac synodalnych poświęcono wiele miejsca na dociekania związane z gruntownym rozpoznaniem sytuacji i wynikających z niej uwarunkowań duszpasterskich. O wszechstronności prowadzonej przez synody analizy rzeczywistości świadczy to, iż nie koncentruje się ona wyłącznie na zjawiskach negatywnych, utrudniających realizację misji Kościoła, ale wychwytuje także zjawiska pozytywne, stwarzające dla Kościoła szansę bądź to pogłębienia życia religijnego Ludu Bożego, bądź też rozszerzenia zasięgu wpływów duszpasterskich. Bazując na uchwałach dotychczas odbytych synodów, można wytypować zagadnienia, które w najbliższym okresie muszą stać się przedmiotem szczególnej troski całego Kościoła w Polsce. Należą do nich: rozwój apostołstwa laikatu, duszpasterstwo dzieci i młodzieży, duszpasterstwo rodzin, duszpasterstwo ludzi nauki i kultury, problemy związane z zagadnieniem pracy zawodowej, duszpasterstwo charytatywne, pogłębianie życia liturgicznego, odnowa formacji kapłańskiej i zakonnej, pełniejsza partycypacja w życiu całego Kościoła, wreszcie sprawa dialogu z niewierzącymi i chrześcijanami innych wyznań.

Otwarcie na wszystkich ludzi

Katolicyzm był w Polsce do niedawna światopoglądem niemal powszechnie akceptowanym. Postępująca ateizacja i laicyzacja, a także znaczna migracja ludności sprawiły, że na synodach posoborowych w naszym kraju nie tylko po raz pierwszy postawiono problem pluralizmu, ale także uznano pluralizm jako fakt, tzn. uznano, że społeczeństwo polskie jest światopoglądowo pluralistyczne. Sprawy relacji do ludzi z innych kręgów światopoglądowych podejmuje już Synod Poznański z 1968 roku. Zachęca on do modlitwy za tych ludzi²⁹, wzajemnego poznania się³⁰, wychowania do szacunku i miłości braterskiej³¹, podejmowania dialogu³² oraz współpracy w zakresie budowania świata bardziej ludzkiego, w zabezpieczeniu pokoju oraz w podnoszeniu poziomu kultury, humanizacji pracy i techniki³³. Synod Archidiecezji Warszawskiej omawia z kolei szczegółowo płaszczyzny współpracy z chrześcijanami innych wyznań. Wymienia następujące płaszczyzny współpracy: stosowanie zasad Ewangelii w życiu społecznym, rozwój wiedzy i sztuki w duchu chrześcijańskim, wy-

²⁹ *Postawa wobec braci odłączonych, religii niechrześcijańskich i niewierzących* [w:] S. Poz. s. 229 (nr 813).

³⁰ Tamże s. 229 (nr 814).

³¹ Tamże s. 231 (nr 824).

³² Tamże s. 233 (nr 829).

³³ Tamże s. 233 (nr 830).

chowanie religijne i obywatelskie, czystość obyczajów, opieka nad dziećmi i młodzieżą, praca społeczna i charytatywna, kontakty towarzyskie³⁴. Ponadto Synod zwraca uwagę na konieczność dawania dobrego przykładu ludziom o innej orientacji światopoglądowej³⁵. Synod Diecezji Katowickiej koncentruje się na sprawach ekumenizmu. Zaleca wspólną modlitwę, przyjazne odwiedziny duszpasterskie, współdziałanie w sferze ewangelizacji, kultu, wymianę doświadczeń duszpasterskich, współpracę charytatywną i społeczną, dialog doktrynalny, pomoc małżeństwom mieszanym. W uchwałach Synodu wiele uwagi poświęcono właśnie małżeństwom mieszanym. Jest to zrozumiałe jeśli się zważy, że na terenie diecezji katowickiej zamieszkuje 65% wszystkich ewangelików polskich, tj. około 55 tys. wiernych³⁶. W zakresie relacji do ludzi o innym światopoglądzie, bardzo praktyczne znaczenie mają wskazania Synodu Gdańskiego, które postulują, aby w parafialnej posłudze charytatywnej obejmować troską wszystkich potrzebujących pomocy, także niekatolików, niechrześcijan i niewierzących, oraz by w czasie wizytacji duszpasterskich parafii odwiedzać rodziny innowierców i niewierzących, jeśli wyrażają one życzenie, aby kapłan ich odwiedził³⁷.

3. GŁÓWNE IDEE CHARYTATYWNE UKIERUNKOWUJĄCE REFLEKSJE SYNODALNĄ W ZAKRESIE POSŁUGI MIŁOSIERDZIA

Sobór Watykański II, omawiając zagadnienie posługi charytatywnej, wysunął na pierwszy plan następujące zagadnienia: posługa charytatywna jest jedną z form apostołstwa, obejmuje ona swoim zakresem potrzeby egzystencji i rozwoju oraz stanowi istotną misję całego Ludu Bożego. Posługa ta winna być powszechna (ukierunkowana na wszystkich potrzebujących bez względu na wyznawany światopogląd, rasę itp.), bezinteresowna (wolna od szukania własnej korzyści), taktowna (delikatna, szanująca wolność i godność człowieka) oraz wychowawcza (uaktywniająca ludzi do samopomocy)³⁸. Spróbujmy zatem zastanowić się, które z tych idei soborowych znalazły odzwierciedlenie w polskim posoborowym ustawodawstwie synodalnym i jakie nowe idee charytatywne wprowadzają polskie posoborowe synody diecezjalne.

Nova et vetera

Kościół w Polsce posiada unikalne w skali Kościoła Powszechnego doświadczenie w zakresie duszpasterstwa charytatywnego. Wiąże się ono z

³⁴ *Katolicy wobec innych wyznań* [w:] S. War. s. 205 (nr 41).

³⁵ *Katolicy wobec niewierzących* [w:] tamże s. 206 (nr 45).

³⁶ *Ekumenizm w Kościele Katowickim* [w:] S. Kat. s. 226 nn.

³⁷ *Duszpasterstwo ekumeniczne* [w:] S. Gd. s. 120 (nr 538 i 539).

³⁸ Zob. DA 8.

koniecznością przejścia w r. 1950 z organizacyjnych metod pracy charytatywnej na metody wyłącznie duszpasterskie. Polskie posoborowe synody diecezjalne w pierwszym rzędzie nawiązują więc do najbliższej przyszłości po roku 1950, z zamiarem kontynuowania duszpasterskiej linii pracy charytatywnej. Dlatego w rozważaniach synodalnych będziemy mieli tylko i wyłącznie do czynienia z duszpasterskim profilem pracy charytatywnej.

Synod Włocławski mówi, że w zakres powinności charytatywnych wchodzi opieka nad rodzinami wielodzietnymi, ubogimi, sierotami, wdowami, chorymi, ludźmi upośledzonymi i niedołączonymi oraz więźniami ^{38a}.

W Synodzie Poznańskim problematykę pracy charytatywnej zacieśniono do opieki nad ubogimi, sierotami, chorymi, ułomnymi, starcami, więźniami i ich rodzinami, nad rodzinami wielodzietnymi, młodzieżą społecznie niedostosowaną, nieślubnymi dziećmi i ich matkami, osobami podupadłymi w wierze lub moralności, do walki z alkoholizmem i pomocy dla rodzin alkoholików ³⁹.

Synod Warszawski spośród ludzi, którzy powinni być objęci opieką charytatywną, wymienia: chorych, upośledzonych fizycznie i psychicznie, ludzi przebywających w szpitalach i w zakładach, chorych będących w domu, niewidomych, głuchych oraz ubogich ⁴⁰.

Synod Gdański stwierdza, że opieką charytatywną trzeba objąć wszystkich potrzebujących pomocy duchowej i materialnej ⁴¹. Tenże Synod wylicza *nominatim*: ludzi niepraktykujących, innowierców, młodzież zaniedbaną wychowawczo i religijnie, młodzież niedostosowaną, osoby znajdujące się w trudnych warunkach materialnych, dotknięte klęskami losowymi, rodziny wielodzietne, sieroty, wdowy z dziećmi, starców chorych, konających, ludzi kalekich, opuszczonych, alkoholików i ich rodziny, osoby psychicznie upośledzone, niewidomych i głuchoniemych ⁴².

Synod Katowicki z kolei wymienia jako dziedziny pracy charytatywnej: ratowanie życia dzieci nienarodzonych, pomoc rodzinom wielodzietnym, rodzinom rozbitym lub zagrożonym, samotnym matkom, chorym, opuszczonym, starcom, samotnym oraz rodzinom problemowym (alkoholików, zdeorganizowanych, skłóconych) i dzieciom specjalnej troski ⁴³.

Wreszcie Synod Krakowski wyznacza cztery działy duszpasterstwa charytatywnego: duszpasterstwo chorych, starych, rencistów i inwalidów,

^{38a} S. Wł. — w: P.K.P. 1961—1970 t. 2, *Ustawodawstwo Diecezjalne* z. 4 s. 209 (statut 69 nr 669 p. 2); s. 209 (statut 72 nr 672 p. 1); s. 215 (statut 101 nr 701).

³⁹ *Dobroczynność* [w:] S. Pozn. s. 85 n. (nr 315).

⁴⁰ *Główne kierunki troski duszpasterskiej* [w:] S. War. s. 42.

⁴¹ *Inne rodzaje duszpasterstwa* (duszpasterstwo charytatywne) [w:] S. Gd. s. 102 (nr 430).

⁴² Tamże s. 102 (nr 431, 432).

⁴³ *Miłosierdzie chrześcijańskie we wspólnocie parafialnej i diecezjalnej* [w:] S. Kat. s. 248.

duszpasterstwo głuchoniemych, duszpasterstwo niewidomych i duszpasterstwo nieprzystosowanych (moralnie, fizycznie, społecznie i materialnie)⁴⁴. W zakres tej kategorii wchodzi: ludzie specjalnej troski, rodziny problemowe, ubodzy, więźniowie, alkoholicy, narkomani, osoby chore psychicznie, niezaradne itd.

Połączenie elementów dawnych w pracy charytatywnej z nowymi wynika nie tylko z chęci kontynuowania duszpasterskiej pracy charytatywnej, ale jest także podyktowane profilem potrzeb charytatywnych. Niektóre potrzeby charytatywne występują bowiem w sposób ciągły, np. choroby, starość, ubóstwo itd. Do tych potrzeb dochodzą jednak nowe, rodzące się na kanwie uwarunkowań współczesnego życia, np. choroby zawodowe, nieprzystosowanie społeczne, narkomania. Poza tym rozwój współczesnej wiedzy pozwala na podjęcie działań charytatywnych w dziedzinach, gdzie potrzeby występowały także dawniej, ale wcześniej nie istniały możliwości niesienia pomocy w takim zakresie, w jakim to jest możliwe dzisiaj, np. gdy chodzi o dzieci specjalnej troski, niewidomych, głuchoniemych itp. Dokument Synodu Krakowskiego *Apostolstwo miłości* zaznacza wprost, że „Synod pragnie zachować to wszystko, co w dotychczasowej praktyce charytatywnej rodziło dobre owoce, a równocześnie ukazać potrzebę dalszego doskonalenia form posługi charytatywnej⁴⁵. Synod Katowicki jest w tym względzie podobnego zdania, zalecając parafiom „aby nie zaniedbując dotychczasowych form i dziedzin opieki charytatywnej, wychodziły naprzeciw także nowym potrzebom”⁴⁶.

Powszechne zaangażowanie charytatywne Ludu Bożego

Obok idei kontynuacji, drugą zasadniczą ideą jest idea powszechności posługi charytatywnej. Synody idą w tym względzie po linii Soboru Watykańskiego II, który ten problem wcześniej zaakcentował.

Uchwały Synodu Włocławskiego mówią o powinnościach proboszczów w zakresie opieki charytatywnej i wychowania charytatywnego parafii oraz o uprawnieniach świeckich „do uczestnictwa w działalności katechetycznej, charytatywnej i apostołskiej Kościoła”. Działalność charytatywna jest nie tylko prawem, ale także obowiązkiem katolików świeckich. Obowiązek ten dotyczy zwłaszcza realizacji uczynków miłosierdzia, co do duszy i co do ciała^{46a}.

Synod Poznański zaznacza, że „celem duszpasterstwa dobroczynnego jest z jednej strony urabianie ducha powszechnej, wzajemnej miłości i ży-

⁴⁴ *Apostolstwo miłości* [w:] S. Krak. s. 99 (nr 12).

⁴⁵ Tamże s. 103 (nr 16).

⁴⁶ *Miłosierdzie chrześcijańskie we wspólnocie parafialnej i diecezjalnej* [w:] S. Kat. s. 249.

^{46a} S. Wł. — w: P.K.P. 1961—1970 t. 2 *Ustawodawstwo Diecezjalne* z. 4 s. 209 (statut 72 nr 672 p. 1, 2); s. 217 (statut 112 nr 712 p. c); s. 218 (statut 117 nr 717).

czliwości, a z drugiej niesienie pomocy każdemu znajdującemu się w potrzebie”⁴⁷.

Synod Warszawski z kolei podkreśla, że „cała wspólnota Ludu Bożego” ponosi odpowiedzialność za ludzi potrzebujących pomocy i ma obowiązek troszczyć się o nich⁴⁸. Dokumenty Synodu Gdańskiego przypominają, że „cała diecezjalna wspólnota, jako część Kościoła, zobowiązana jest dostrzegać człowieka”⁴⁹. Tenże Synod przypomina o obowiązku studiowania przez kapłanów dokumentów i wskazań Kościoła odnośnie do pracy charytatywnej⁵⁰, mówi o permanentnym przygotowaniu i wychowaniu wiernych do dzieła miłosierdzia⁵¹, w szczególności zaś dzieci i młodzieży⁵².

Synod Poznański zaznacza, że za sprawę formacji charytatywnej parafii odpowiada przede wszystkim proboszcz⁵³. Mówi on także o potrzebie formacji charytatywnej alumnów, „ponieważ prowadzenie i rozwój duszpasterstwa dobroczynnego w parafii zależy w głównej mierze od duszpasterza, dlatego już kleryków w Seminarium Duchownym wychowywać się będzie do przyszłej pracy charytatywnej przez odpowiednie wykłady oraz osobisty udział w dziełach miłosierdzia, zarówno w Seminarium, jak i podczas wakacji w rodzinnej parafii (por. DFK 19)”⁵⁴.

Synod Krakowski akcentuje także sprawę zarówno teologicznej, jak i praktycznej formacji charytatywnej alumnów⁵⁵. Sposoby formacji charytatywnej laikatu mogą być różne: dekanalne dni skupienia, comiesięczne spotkania formacyjne w parafiach⁵⁶, a także konfesjonał, katecheza, rekolekcje parafialne, udostępnianie literatury charytatywnej oraz wychowywanie poprzez samo świadczenie miłosierdzia. Jedną z istotnych form przygotowania laikatu od akcji charytatywnej jest dobry przykład dawany w tej dziedzinie przez samych duszpasterzy.

Zasada komplementarności

Idea komplementarności polega na wzajemnym dopełnianiu się wspólnotowych i indywidualnych działań charytatywnych. Każdy z tych rodzajów pomocy posiada pewne walory nieosiągalne przy stosowaniu innego rodzaju pomocy. Pomoc indywidualna gwarantuje kontakt osobowy

⁴⁷ *Dobroczynność* [w:] S. Poz. s. 83 (nr 308).

⁴⁸ *Główne kierunki troski duszpasterskiej* [w:] S. War. s. 42 (nr 33).

⁴⁹ *Inne rodzaje duszpasterstwa* (duszpasterstwo charytatywne) [w:] S. Gd. s. 102 (nr 429).

⁵⁰ Tamże s. 106 (nr 452).

⁵¹ Tamże s. 106 (nr 451).

⁵² Tamże s. 106 (nr 454).

⁵³ *Dobroczynność* [w:] S. Poz. s. 85 (nr 313).

⁵⁴ Tamże s. 87 n. (nr 321).

⁵⁵ *Apostolstwo miłości* [w:] S. Krak. s. 108 (nr 24).

⁵⁶ *Miłosierdzie chrześcijańskie we wspólnocie parafialnej i diecezjalnej* [w:] S. Kat. s. 249.

i zbliżenie osobowe, lepsze rozeznanie sytuacji; pomoc wspólnotowa zaś jest skuteczniejsza, zabezpiecza ciągłość pomocy itd.⁵⁷

Synod Poznański wskazuje, że „obok tradycyjnych źródeł pomocy dla biednych, duszpasterze propagować będą specjalnie usługę osobistą i pomoc indywidualną”⁵⁸. Synod Krakowski, mówiąc o komplementarnej posłudze charytatywnej, powołuje się na Soborowy Dekret o Apostolstwie Świeckich. W świetle tego dekretu bowiem: „apostolskie zadania chrześcijan w dziele miłosierdzia należy rozpatrywać nie tylko w indywidualnym, ale także we wspólnotowym wymiarze”⁵⁹.

Komplementarność posługi charytatywnej należy jednak także rozumieć w innym znaczeniu. Chodzić tutaj będzie o łączenie pomocy duchowej, usługowej i materialnej. Rzadko bowiem w pracy charytatywnej występują sytuacje wyizolowane, w których zachodzi potrzeba udzielenia pomocy tylko na jednej płaszczyźnie. Bardzo często natomiast jest potrzebna pomoc na dwu lub nawet trzech płaszczyznach. Komplementarne nastawienie w zakresie posługi charytatywnej gwarantuje właściwe rozeznanie potrzeb. Co więcej, jak zaznacza Synod Krakowski „apostolstwo charytatywne ma być zespolone z innymi formami apostolstwa”⁶⁰.

Zasada pomocniczości

Mówiąc o zasadzie pomocniczości, Synod Poznański przypomina, że „wspólna odpowiedzialność za Kościół przynagla duszpasterzy, by respektowali rolę świeckich, korzystali z rad i współpracy oraz z zaufaniem powierzali im zadania w służbie Ludu Bożego, przestrzegając zasady pomocniczości, która domaga się, by kapłani pozostawili świeckim wykonywanie funkcji, leżących w zakresie ich zdolności i kompetencji” (por. KK 37)⁶¹. Należy jednak pamiętać, że zasada pomocniczości nie zwalnia duchowieństwa od zaangażowania w posługę charytatywną. Mają oni bowiem obowiązek nie tylko jej koordynowania, ale także czynnego udziału, tzn. pełnienia w zakresie swoich możliwości samej posługi (odwiedziny chorych, świadczenie pomocy ubogim itd.). Zasada pomocniczości w tym względzie nie kłóci się z zasadą powszechności posługi charytatywnej, lecz stanowi jej dopełnienie. Zasadę pomocniczości na płaszczyźnie charytatywnej należy rozumieć także w innym znaczeniu. Pierwszy obowiązek przychodzenia z pomocą potrzebującym spoczywa na środowisku najbliższym (rodzina, sąsiedzi, środowisko pracy, parafia). Dopiero kiedy zakres pomocy przekracza możliwości danego środowiska, należy angażować w

⁵⁷ J. M a j k a, *Kościół jako dalszy ciąg miłosierdzia Chrystusa* [w:] *Ewangelia miłosierdzia*, Poznań—Warszawa 1970, s. 223 nn.

⁵⁸ *Dobroczynność* [w:] S. Poz. s. 87 (nr 319).

⁵⁹ *Apostolstwo miłości* [w:] S. Krak. s. 94 (nr 3).

⁶⁰ Tamże s. 96 (nr 6).

⁶¹ *Apostolat świeckich* [w:] S. Poz. s. 237 (nr 840).

posługę środowiska o szerszym zasięgu i większych możliwościach działania (dekanat, diecezję itd.). Zasada pomocniczości zabezpiecza w tym wypadku posługę charytatywną poprzez właściwy podział funkcji przed chaotycznością (korzystania równocześnie z wielu źródeł pomocy) oraz nadaje jej wymiar wychowawczy (powszechnie angażuje w posługę wszystkich członków wspólnoty). W tym kontekście zrozumiałe stają się ustalenia Synodu Krakowskiego, który mówi o koordynacyjnych, formacyjnych i informacyjnych zadaniach parafialnej grupy charytatywnej⁶². Musi ona bowiem zgodnie z zasadą pomocniczości uaktywniać wspólnoty rodzinne, sąsiedzkie, czy środowiska pracy w dziedzinie charytatywnej, włączać się natomiast w posługę *sensu stricto* tam, gdzie nie można uaktywnić wymienionych środowisk, albo też tam, gdzie występujące potrzeby przekraczają możliwości tychże środowisk.

Zasada współdziałania

W prowadzonych dociekaniach zwracaliśmy już uwagę na potrzebę współpracy charytatywnej zarówno z ludźmi inaczej wierzącymi, jak i z niewierzącymi. Zalecenia takiej współpracy spotykamy bowiem w dokumentach niektórych z omawianych synodów. Zalecenia powyższe znajdujemy głównie w dokumentach synodalnych nie poświęconych bezpośrednio pracy charytatywnej. Jedynie Synod Krakowski, powołując się na teksty Soboru Watykańskiego II, w dokumencie *Apostolstwo miłości* poświęconym bezpośrednio pracy charytatywnej, mówi, że „Kościół pragnie zaprosić wszystkich ludzi dobrej woli do współpracy w pełnieniu posługi miłosierdzia”⁶³. Na innym zaś miejscu tenże dokument synodalny porusza problem współpracy charytatywnej ze świeckimi organizacjami społecznymi, niosącymi pomoc potrzebującym. Synod stanął na stanowisku, że współpraca instytucjonalna ośrodków kościelnych ze świeckimi organizacjami społecznymi jest utrudniona ze względów ideologicznych, niemniej możliwa i potrzebna jest współpraca personalna z członkami tych instytucji, którzy bardzo często przejawiają dużo dobrej woli i autentycznej ofiarności w służbie bliźniego⁶⁴. Gdyby aktualnie rozważano problem współpracy charytatywnej, *passus* dotyczący współpracy instytucjonalnej z całą pewnością uległby złagodzeniu. W związku bowiem z akcją pomocy dla Polski, jaka rozwinęła się w ostatnim czasie, podjęto współpracę instytucjonalną w zakresie rozdzielnictwa darów. Okazuje się, że współpraca taka byłaby możliwa także w innych dziedzinach pracy charytatywnej przy przestrzeganiu zasady równorzędności partne-

⁶² *Apostolstwo miłości* [w:] S. Krak. s. 107 n. (nr 23).

⁶³ Tamże s. 96 (nr 7).

⁶⁴ Tamże s. 107 (nr 22).

rów, respektowaniu ich niezależności oraz odrębności i związanego z tą odrębnością właściwego sposobu działania.

4. PŁASZCZYZNY REALIZACJI CHARYTATYWNYCH POSTULATÓW SYNODALNYCH

Omawiane synody nie tylko ukazują przewodnie idee pracy charytatywnej wysunięte przez Sobór, akomodowane do potrzeb naszej rzeczywistości, ale ponadto wskazują na sposoby realizowania tychże idei celem dalszego doskonalenia i rozwoju dzieła miłosierdzia podejmowanego przez Kościoły lokalne. Głębsza refleksja nad dokumentami polskich posoborowych synodów diecezjalnych zwraca uwagę na potrzebę podjęcia praktycznych działań w 4 kierunkach.

Poszerzenie pojęcia pracy charytatywnej i przywracanie idei miłosierdzia należnego miejsca w życiu chrześcijańskim

Funkcjonujący w świadomości większości chrześcijan model pracy charytatywnej ogranicza się niemal wyłącznie do spraw niesienia pomocy i to zwłaszcza w wypadkach zagrożeń egzystencjalnych. Tymczasem w myśl nauki Soboru działalnością charytatywną będzie także pomoc w rozwoju oraz ochrona naturalnego i duchowego środowiska człowieka. Pod pojęciem pracy charytatywnej należy ponadto rozumieć nie tylko działania terapeutyczne, zmierzające do likwidacji różnych obszarów nędzy ludzkiej, ale także aktywność profilaktyczną, zapobiegającą występowaniu zjawisk rodzących nędzę, jak i zjawisk osłabiających aktywność charytatywną. Na te ostatnie wskazuje Synod Katowicki. Wymienia wśród tych zjawisk kształtowanie się konsumpcyjnego stylu życia, rozbiście więzi międzyludzkich, niedostrzeganie pozamaterialnych potrzeb ludzkich, indolencję organizacyjną, wreszcie — niedocenywanie potrzeby stałej formacji charytatywnej⁶⁵. Obok wymienionych płaszczyzn pracy charytatywnej należy jeszcze wskazać na wiele przedsięwzięć formacyjnych, instruktażowych, informacyjnych i studyjnych w zakresie posługi charytatywnej, gdyż one wywierają istotny wpływ na życie charytatywne Kościoła i dlatego w znaczeniu szerszym także mieszczą się w pojęciu pracy charytatywnej.

Wprawdzie Synody, które omawialiśmy nie podnoszą tematu rewolucyjnej zmiany pojęcia miłosierdzia w świadomości chrześcijańskiej, gdyż zakończyły swoje obrady przed ukazaniem się encykliki Jana Pawła II *Dives in misericordia*, niemniej musimy na tym miejscu podjąć powyższy prob-

⁶⁵ *Miłosierdzie chrześcijańskie we wspólnotcie parafialnej i diecezjalnej* [w:] S. Kat. s. 249.

lem, gdyż leży on niejako u podstaw nie tylko rozszerzenia pojęcia pracy charytatywnej, ale przede wszystkim właściwej motywacji tejże pracy. W świetle tej encykliki miłosierdzie jest jednym z rodzajów miłości (miłość miłosierna). Jak pisze Jan Paweł II, „miłość [...] w sposób szczególny daje o sobie znać w zetknięciu z cierpieniem, krzywdą, ubóstwem, w zetknięciu z całą historyczną «ludzką kondycją», która na różne sposoby ujawnia ograniczoność i słabość człowieka, zarówno fizyczną, jak i moralną. Właśnie ten sposób i zakres przejawiania się miłości nazywa się w biblijnym języku miłosierdziem”⁶⁶. W ujęciu encykliki miłosierdzie Kościoła jest niejako przedłużeniem i uobecnieniem miłosierdzia Bożego w stosunku do człowieka. Człowiek miłosierny współdziała zatem z samym Bogiem w realizacji jego dzieła miłosierdzia w świecie. Realizując miłosierdzie sami coraz pełniej doświadczamy miłosierdzia Bożego — „miłosierni [...] dostępują miłosierdzia”⁶⁷. Papież wskazuje na środki, dzięki którym może się dokonać w naszej mentalności rewaloryzacja miłosierdzia. Chodzi tutaj o pogłębienie życia religijnego. Ogromne znaczenie ma w tej dziedzinie stałe rozważanie Słowa Bożego, a nade wszystko świadome i dojrzałe uczestnictwo w Eucharystii oraz w sakramencie pokuty i pojednania”⁶⁸.

Zaakcentowanie roli wspólnot podstawowych w dziele miłosierdzia

Synod Krakowski zaznacza, że „miłosierdzie i sprawiedliwość należy się w pierwszym rzędzie członkom rodziny, którzy są w potrzebie, zwłaszcza zaś starym rodzicom”⁶⁹. Powinności charytatywne rodziny nie ograniczają się jednak wyłącznie do niesienia pomocy potrzebującym członkom rodziny. Rodzina powinna także wychowywać swoich członków do praktykowania dzieła miłosierdzia. Dotyczy to zwłaszcza młodego pokolenia. Tenże Synod Krakowski postuluje tworzenie rodzinnych kręgów samopomocy. „W celu zapewnienia niezbędnej współpracy i samopomocy między rodzinami należy usilnie starać się o tworzenie zespołów rodzin, które mają na celu [...] wzajemną pomoc w wychowaniu dzieci i w trudnościach materialnych. Wielkie znaczenie praktyczne ma tu wzajemna pomoc w opiece nad małymi dziećmi, umożliwiającą małżonkom wspólne wyjście z domu. W pomoc tę należy włączyć starsze dzieci i młodzież, zwłaszcza oazową [...]. Powstające zespoły powinny zatroszczyć się o to, aby znalazły się w ich gronie również rodziny wymagające specjalnej pomocy, np. rodziny rozbite, czy przeżywające szczególne trudności. Jeżeli to możliwe, każdy zespół winien dbać o szukanie ich w swoim oto-

⁶⁶ Jan Paweł II, *Dives in misericordia*, Rzym 1980 s. 12.

⁶⁷ Tamże s. 15.

⁶⁸ Tamże s. 47.

⁶⁹ *Apostolstwo miłości* [w:] S. Krak. s. 105 nr (18).

czeniu i niesienie im odpowiedniej pomocy”⁷⁰. Kolejną wspólnotą podstawową jest sąsiedztwo. Dekret Synodu Krakowskiego o posłudze charytatywnej przypomina, że „rodzina chrześcijańska ma także obowiązki wobec sąsiadów, zwłaszcza osób samotnych i niedołączonych oraz dzieci zaniedbanych lub opuszczonych przez rodziców”⁷¹.

Istnieje wiele przyczyn powodujących osłabienie sąsiedzkich więzi społecznych. Jedną z nich są migracje ludności, inną źle funkcjonujące mechanizmy społeczne, powodujące wzrost nieufności między ludźmi⁷². Przeciążenie pracą zawodową i trudnościami życia społecznego rodzi także chęć odizolowania się od otoczenia. Wreszcie — środki społecznego przekazu (radio, telewizja, prasa) stwarzają namiastkę kontaktu z drugim człowiekiem. Tworzenie na wzór zespołów rodzin, zespołów samopomocy sąsiedzkiej stwarza olbrzymie szanse przełamywania obojętności oraz kształtowania współżycia sąsiedzkiego w duchu życzliwości i wzajemnej pomocy.

Środowiskiem mającym wielkie szanse udzielania pomocy charytatywnej jest zakład pracy. Synod Krakowski przypomina, że chrześcijanie „w stosunkach ze swoimi towarzyszami pracy i wszystkimi innymi ludźmi, z którymi się z racji swej pracy stykają, kierować się [...] winni przede wszystkim życzliwością — tą najpotrzebniejszą dziś «witaminą społeczną», przeciwdziałającą osamotnieniu człowieka”⁷³. Tenże Synod zwraca uwagę, że szczególną troską trzeba otoczyć wszystkich, w jakikolwiek sposób słabych lub upośledzonych⁷⁴. Wspólnotą podstawową jest parafia. Synod Diecezji Gdańskiej wymienia cztery przymioty parafialnej działalności charytatywnej, która winna być:

- a) indywidualna — trafiająca z natychmiastową posługą tam, gdzie ona jest niezbędna;
- b) wspólnotowa — angażująca całą parafię w służbę bliźnim potrzebującym pomocy;
- c) stała — obejmująca permanentną opieką ludzi potrzebujących;
- d) okresowa — mobilizująca ludzi do specjalnych zadań w okresie Bożego Narodzenia, Wielkiego Postu, rekolekcji, pierwszej komunii św., akcji wakacyjnych, Tygodnia Miłosierdzia itp.⁷⁵

Aby parafia mogła sprawnie pełnić posługę charytatywną niezbędna jest stała potrójna formacja laikatu: duchowa, apostołska i praktyczna⁷⁶.

⁷⁰ *Rodzina* [w:] tamże s. 29 (nr 29).

⁷¹ *Apostolstwo miłości* [w:] tamże s. 105 (nr 18).

⁷² Tamże s. 101 (nr 13).

⁷³ *Chrześcijanin w pracy zawodowej* [w:] tamże s. 197 (nr 52).

⁷⁴ Tamże s. 198 (nr 52).

⁷⁵ *Inne rodzaje duszpasterstwa* (duszpasterstwo charytatywne) [w:] S. Gd. s. 104 (nr 439).

⁷⁶ *Miłosierdzie chrześcijańskie we wspólnocie parafialnej i diecezjalnej* [w:] S. Kat. s. 248.

Rozwój rad charytatywnych

Spośród odbytych po Soborze polskich synodów diecezjalnych, aż trzy z nich mówią o potrzebie powoływania rad charytatywnych. Synod Poznański podaje normy działania zarówno diecezjalnych, jak i parafialnej rady charytatywnej. Szczególnym zadaniem rady diecezjalnej jest analiza aktualnych potrzeb i możliwości pracy charytatywnej w parafiach oraz układanie programu pracy charytatywnej w diecezji⁷⁷. Parafialna rada charytatywna winna oceniać działanie charytatywne parafii oraz układać konkretny program pracy charytatywnej w parafiach⁷⁸. Synody Gdański⁷⁹ i Krakowski⁸⁰ mówią tylko o Diecezjalnej Radzie Charytatywnej, lecz nie precyzują jej zadań. Wydaje się, że członkowie rad charytatywnych, na co zresztą wskazują ustalenia omawianych synodów, winni rekrutować się z osób posiadających doświadczenie charytatywne i czynnie zaangażowanych w posłudze charytatywnej, w przeciwnym bowiem razie rady charytatywne mogą ugrząść w sferze jałowych dyskusji, podczas gdy rzeczywistość domaga się konkretnego i szybkiego działania.

Doskonalenie metodyki pracy charytatywnej

Praca charytatywna, zwłaszcza praca o wymiarze wspólnotowym wymaga metodycznego działania. Chodzić będzie najpierw tutaj o maksymalne wykorzystanie potencjału charytatywnego. Jest to możliwe przy znajomości reguł i prawideł prakseologii. Rzeczywistość charytatywna posiada jednak swoją własną specyfikę. Poznanie tej specyfiki ułatwia metodyczne działanie. Dlatego Synod Diecezji Katowickiej postuluje, aby ludzie pracujący w parafialnych zespołach charytatywnych ukończyli diecezjalny kurs charytatywny⁸¹. W ramach kursów charytatywnych, czy też innego rodzaju studiów charytatywnych, ich uczestnicy mają możliwość poznania zarówno ogólnej metodyki postępowania w dziedzinie charytatywnej, jak i metodyki szczegółowej, związanej z określonymi dziedzinami pracy charytatywnej, jak np. pielęgniarstwo parafialne, psychoterapia, socjoterapia, pedagogika specjalna, zasady resocjalizacji, zdobycie znajomości języka migowego niezbędnego w pracy z głuchoniemymi itp. W niektórych diecezjach, np. w katowickiej, powołano w r. 1958 odrębny (pierwszy w Polsce) Referat Duszpasterstwa Specjalnego, obejmujący fachową opieką duszpasterską wszystkich diecezjan dotkniętych

⁷⁷ Normy działania Diecezjalnej Rady Charytatywnej [w:] S. Poz. s. 371.

⁷⁸ Normy działania Parafialnej Rady Charytatywnej [w:] tamże s. 373.

⁷⁹ Inne rodzaje duszpasterstwa (Duszpasterstwo charytatywne) [w:] S. Gd. s. 103 (nr 433).

⁸⁰ Apostolstwo miłości [w:] S. Krak. s. 100 (nr 12).

⁸¹ Miłosierdzie chrześcijańskie we wspólnocie parafialnej i diecezjalnej [w:] S. Kat. s. 249.

brakiem jakiegoś zmysłu lub sprawności psychicznej⁸². Referat ten korzysta z usług wyspecjalizowanych kadr. W dziedzinie kwalifikowanej pomocy charytatywnej pozostaje jednak jeszcze wiele do zrobienia.

Wymienione płaszczyzny realizacji charytatywnych postulatów polskiego posoborowego ustawodawstwa synodalnego z całą pewnością nie wyczerpują bogatych treści i zaleceń praktycznych zawartych w dokumentach odbytych w Polsce po Soborze Watykańskim II synodów diecezjalnych. Wskazują one jedynie na zadania najistotniejsze, mogące wywrzeć zasadniczy wpływ na przyszły kształt posługi miłosierdzia. Wyodrębniono je jedynie z racji praktycznych, gdyż doświadczenie uczy, iż skoncentrowanie się na kwestiach zasadniczych ułatwia realizację problemów szczegółowych, natomiast zbytne rozproszenie uwagi powoduje zwykle pominięcie spraw najbardziej istotnych.

LA PROBLÉMATIQUE CARITATIVE DANS LA LÉGISLATURE POLONAISE DE SYNODE (JUSQU'AU 1980)

R é s u m é

Cet article fait montrer la problématique caritative dans la législation polonaise de synode à la base des changements qui ont lieu à l'Eglise après le concile Vatican II.

Le concile a bien indiqué le caractère servile de l'Eglise. C'est ainsi que la problématique caritative tient une place particulière dans les synodes de diocèse en Pologne après le concile. Les synodes attirent l'attention sur la nécessité de continuer la tradition caritative ainsi que sur l'élargissement de la sphère d'activité devant de nouveaux besoins. On y parle aussi de la nécessité de la formation caritative qui devrait rendre plus actif le Peuple de Dieu dans tout l'œuvre de charité. L'activité caritative doit associer le service commun et celui individuel, doit aussi intégrer l'aide spirituelle, servile et matérielle. Un bon partage de cette activité et sa coordination peuvent être possibles grâce au principe d'auxiliaire.

Les synodes montrent la nécessité de la coordination de tous les gens de bonne volonté dans l'acte de charité.

Selon les décisions de la législation polonaise après le concile il faut souligner dans l'action caritative:

- l'élargissement de la compréhension de cette action (il ne s'agit pas seulement du secours, mais aussi de toutes les activités menant à son développement)
- la mise en activité de toutes les communautés de base (famille, voisins, milieu de travail, paroisse)
- la création des groupes caritatifs (de paroisse et de diocèse)
- le perfectionnement des méthodes du travail caritatif (rencontres, cours, études sur l'action caritative).

⁸² *Niewidomi, głusi i umysłowo upośledzeni w dziele zbawczym Kościoła i rodziny* [w:] tamże s. 195 n.